

Каріна Гаврилюк

*Інститут політичних і етнонаціональних досліджень
ім. І.Ф.Кураса НАН України*

СУТНІСТЬ ТА СПЕЦИФІКА ПОЛІТОЛОГІЧНОГО ОСМИСЛЕННЯ ВРЕГУЛЮВАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ КРИЗИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

Karina Havryliuk

Kuras Institute of Political and Ethnic Studies of the NAS of Ukraine

THE ESSENCE AND SPECIFICS OF POLITICAL COMPREHENSION OF CRISIS SOLUTION IN MODERN UKRAINE

The article is devoted to the key achievements of national and foreign science research toward the political crisis in modern Ukraine and ways of its overcoming. There is an analysis of the current condition of Ukrainian society and of the necessity for further study of the essence and nature of political crisis for their prevention, resolution, and elimination of negative consequences.

The author analyzes the key issues to which the studies are addressed and the areas in which the problem of political crisis is considered. The views of scientists on the essence of the political crisis, the conditions of its occurrence, development and transformation, ways of avoiding, tools and necessary measures for overcoming it are systematized. The impact and possible consequences of political crises for the functioning of the state and state authorities were also identified. It is concluded that the current political situation in the country requires the development of an effective model of reaction of representatives of state authorities to crisis situations.

Keywords: political crisis, political conflict, political situation, modern Ukraine.

Політична криза в сучасній Україні сьогодні обумовлена багатьма причинами, серед яких основними є неефективна соціально-економічна олігархічна модель управління, зіткнення двох цивілізацій: Європейської та Євразійської, глибокий внутрішній розкол суспільства і тиск потужних геополітичних гравців ззовні, таких як США, ЄС і Росія, недостатня інформованість народу про наміри влади, з одного боку та несвоєчасність та необ'єктивність моніторингу громадської думки, з іншого. Безвідповідальне відношення вищих посадових осіб до виконання своїх обов'язків, політичний волюнтаризм правлячого класу і, як наслідок, втручання іншої держави у внутрішні справи України, втрата територіальної цілісності та людські жертви. Події останніх років – Євромайдан, Революція Гідності, анексія Криму та війна на Сході країни засвідчують безумовну актуальність наукового дослідження феномену політичних криз.

Україна, пройшовши складний шлях становлення, свій розвиток бачить на шляху євроінтеграції і мирного співіснування, звільнення від синдрому керованої ззовні країни. Головним завданням її інститутів є пов'язування в гармонійну систему матеріально-технологічного, природного, національно-демографічного і культурно-релігійного компонентів суспільства. Форми організації політики, економіки, культурно-духовного життя в Україні поки недосконалі, однак вони не виходять за рамки загальноцивілізаційних норм розвитку.

Український народ дав чітко зрозуміти, що не хоче бути продовжувачем традицій Російської та радянської імперії, натомість прагне бути рівним серед країн Євросоюзу¹.

¹ Михальченко, Н. (2013). *Українська регіональна цивілізація: прошле, настояще, будуще*. Монографія. Київ: ІПиЕНІ імені І.Ф. Кураса НАН України, 114.

Потребу наукового пошуку виходу з політичної кризи останнього п'ятиріччя ще більше актуалізує низка негативних тенденцій, які посилюють кризу в державі:

– Адміністративний тиск держави. Існуюча податкова система змушує бізнес порушувати законодавство, влада досі робить все, аби уможливити лише пов'язаний з нею бізнес і на цьому ґрунті зростає корупція.

– Зростання масштабів бідності і соціальної нерівності. Загострення ситуації одним з найвищих в світі показників економічної нерівності в Україні. Доходи незаможної та багатой частин населення країни відрізняється в 40 разів, що збільшує недовіру до держави, яка слугує корисливим «корпоративним» інтересам заможної меншості¹.

– Тиск на суди. Перетворення судової системи на одну із найбільш корумпованих.

– Падіння ВВП є найбільшим в Європі². Якщо в 2014 р. ВВП України скоротився на 7%, то в 2015-му спад поглибився ще на 11%, а в 2016 році, за даними експертів, економіка України впала ще на 4.2%³.

Падіння рівня інвестицій, галопуюча інфляція, стратегія зовнішнього утримання, девальвація гривні та стрімке зростання тарифів ЖКХ – фактично держава функціонує лише завдяки міжнародній фінансовій підтримці. Системна криза ускладнюється сторічною практикою моральної зради свого народу українською політичною елітою⁴.

Метою статті є аналіз та систематизація досліджень українських та зарубіжних вчених проблеми політичної кризи в сучасній Україні та шляхів її подолання.

До важливості феномену політичної кризи звертається ряд вітчизняних авторів. Спробу узагальнити і систематизувати теоретичні підходи щодо сутності і типології криз на суспільному та політичному рівнях, складових кризових комунікацій і кризового менеджменту, було зроблено в роботах таких дослідників, як Т. Пояркова, О. Запорожець, А. Черній, О. Рогозян, В. Фельдман, О. Петренко, А. Корякіна. Дослідженням кризових ситуацій в політиці, кризової дипломатії та політичного менеджменту займалися О. Шевченко, Б. Гончар, А. Черній, О. Запорожець, Я. Варивода, В. Ткачук, О. Марков. Також цими дослідниками було визначено теоретико-методологічні основи дослідження політичних криз в країнах пострадянського простору та показано специфіку факторів їх розвитку, проаналізовано політичні системи у кризових і перехідних станах, визначено шляхи підвищення ефективності кризового управління в Україні, окреслено системотворчі компоненти врегулювання політичних криз.

У монографії Т. Пояркової⁵ кризові події розглядаються в рамках авторської версії «кризового синдрому модернізації» як тривалий патологічний процес набуття політичною системою дисфункціональності, що не долається засобами модернізації. Автор зосереджує увагу на природі політичної кризи з латентними періодами та часом загострення, в якому система опиняється перед вибором можливого сценарію (деградації, руйнації або зависання), що визначить не тільки подальше життя політичної системи, а й саму якість кризових проявів. Дослідниця запропонувала теорію «кризового синдрому модернізації» як трифазового процесу: з латентним періодом; точкою загострення у вигляді п'яти послідовних криз – легітимності, ідентифікації, участі, поширення та розподілу; хронічною стадією (яка виникає в разі відсутності оновлення), що діагностуються за такими внутрішніми параметрами: 1) наявність соціальних розривів; 2) розширення/звуження допуску до лав політичної еліти; 3) вертикальний комунікаційний канал між правлячим прошарком і соціумом.

Т. Пояркова стверджує що антикризові засоби потенційно можуть стати причинами розгортання кризових явищ, зводячи політичну систему на стадію накопичення протиріч. Автор вивела два глобальних сценарії розгортання системних кризових циклів, де в рамках одного – політична система долає існуючі дисфункції та опиняється на новому етапі системного розвитку,

¹ Захаров, Е. (2011). 20 лет благих намерений. Обзор развития прав человека в Украине. *Зеркало недели*, 29.

² Комплексна оцінка бідності в Україні та регіонах. *Інститут демографії та соціальних досліджень НАНУ*. <www.idss.org.ua/arhiv/Bidnist_2013.doc>. (2013).

³ Економіст: ВВП України у 2016 році не виріс на 2,2, а скоротився на 4,2%. *Патріоти України*. <<http://patrioty.org.ua/blogs/ekonomist-vvp-ukrainy-u-2016-rotsi-ne-vyris-na-22-a-skorotyvsia-na-42-157430.html>>.

⁴ Дарнопих, Г.Ю. (2013). Історичні передумови кризи суспільної довіри до держави як гаранта захисту прав громадян. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*, 3 (14), 94.

⁵ Пояркова, Т.К. (2015). *Кризовий синдром модернізації незалежної України: причини виникнення та засоби подолання*. Монографія. Суми: Університетська книга, 124.

а в рамках іншого – відтворення кризового підґрунтя загрожує життєздатності політичної системи. Автор пропонує розглядати системні політичні кризи сучасної України як інерцію модернізаційної хвилі "перебудови". Феномен "Майдану" висвітлює як крайній ступінь дисфункціональності політичної системи з множиною взаємозумовлених криз – легітимності, ідентифікації, участі, поширення та розподілу¹.

Ряд науковців пов'язують політичну кризу з політичним конфліктом, або ж ототожнюють їх значення. Так, з погляду А. Ішмуратова та О. Валевського криза є результатом виникнення політичного конфлікту, вирішення якого сприяє подоланню кризи. Автори вважають, що демократичне суспільство з високим рівнем захисту прав людини є конфліктним за своєю природою, тому кризові явища неодмінно будуть виникати і до них потрібно бути готовими².

Шукаючи шляхи врегулювання конфлікту, як передумови виникнення політичної кризи, Ю. Білецька³ виводить, що коли конфлікт набуває свого повноцінного розвитку, його досить важко розв'язати і методи традиційного врегулювання не сприймаються сторонами. Амбіції та силові протистояння стають основою взаємовідносин протилежних сторін конфлікту. Важливе значення відіграє чітка поінформованість органів державної влади про ситуацію у регіонах країни, де існують причини для виникнення протиріччя. Необхідно володіти інформацією про потреби окремих соціальних груп, які висловлюють своє пряме занепокоєння діяльністю влади; при прийнятті нового законодавчого акта потрібно враховувати структуру, потреби, інтереси, сподівання кожної національної меншини; важливо, щоб інформація про політичні погляди населення була об'єктивно-реальною.

Автор виділяє два демократичні напрямки розв'язання політичних конфліктів, які актуальні в українському суспільстві: перший – розв'язання політичних конфліктів шляхом безпосередньої взаємодії сторін за допомогою консенсусу та компромісу у переговорному процесі; другий – правові способи врегулювання політичного конфлікту, передбаченні національним законодавством та міжнародним правом, із залученням міжнародних організацій.

Натомість Г. Жекало відзначає, що політико-правові зусилля, спрямовані на врегулювання конфліктів не дають очікуваних результатів. Наприклад, політичні переговори між опозицією та владою під час Революції Гідності та Угода про врегулювання кризи не підтрималися суспільством⁴; Мінські, Женевські та Паризькі домовленості, а також угоди і комплекси заходів розроблені для імплементації цих домовленостей спрямовані на врегулювання конфлікту на Сході України тільки на певний час призупиняють насильство, однак багаторазово порушуються сторонами конфлікту. Мінські угоди як основний політико-правовий інструмент регулювання «гібридної війни» на території України суперечить законодавству держави, зокрема унітарності, визначеній Конституцією а також основним принципам укладання міжнародних договорів (підписаний неофіційними представниками державної влади та не засвідчений підписами керівників держав, не ратифікований парламентом).

Нормативно-правове забезпечення процесу управління конфліктами на державному рівні, що є найголовнішою умовою дієвості всіх інших заходів супроводжується певним створенням «неякісних» чи ухвалених поспіхом законів, відставанням законодавчого процесу від реальної конфліктної динаміки, суперечливістю прийнятих нормативних документів один одному, Конституції України та усталеним правилам, принципам і нормам політичних відносин, наявністю зовнішнього тиску, несприйняттям правового документа всіма суб'єктами конфлікту, а також протиріччями з приводу внесення самих правових поправок (зокрема що стосується змін до Конституції України)⁵.

¹ Пояркова, Т. (2015). *Системні кризові явища в умовах політичної модернізації: історико-політологічний аналіз*. Автореф. дис. д-ра політ. Наук. Київ: Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова, 28.

² Валевський, О.Л., Ішмуратов, А.Т. (1997). *Політичний конфлікт у сучасній Україні: культурні виміри, структура, принципи аналізу*. Монографія. Київ: НІСД, 74.

³ Білецька, Ю.В. (2015). *Політичні конфлікти: сутність та способи вирішення (специфіка прояву в політичному процесі сучасної України)*. Автореф. дис. канд. політ. наук. Одеса: Нац. ун-т «Одеська юридична академія». 12.

⁴ Опозиція уклала угоду з Януковичем. *Deutsche Welle*. <<http://www.dw.com/uk/%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D0%B7%D0%B8%D1%86%D1%96%D1%8F-%D1%83%D0%BA%D0%BB%D0%B0%D0%BB%D0%B0-%D1%83%D0%B3%D0%BE%D0%B4%D1%83-%D0%B7-%D1%8F%D0%BD%D1%83%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87%D0%B5%D0%BC/a-17449550>>

⁵ Жекало, Г.І. (2016). *Політико-інституційні механізми регулювання політичних конфліктів в Україні*. Автореф. дис. канд. політ. Наук. Львів: нац. ун-т ім. Івана Франка, 20.

Однак, важливо надавати правову оцінку кризам та конфліктам. Так, міжнародно-правовий аналіз подій в Україні з кінця листопада 2013 р. до літа 2014 р. надає авторський колектив монографії «Українська Революція гідності, агресія РФ і міжнародне право»¹. Значна увага приділена захисту прав і свобод громадян під час цих подій. Автори стверджують, що Революція гідності стала наслідком не лише відмови тогочасної української влади від декларованого європейського вектору розвитку, але і нехтування правами та свободами людини і громадян, перш за все – правом на мирні збори, мітинги, демонстрації. Українське суспільство, реалізуючи право на мирні зібрання та гинучи за свої свободи та права, довело усвідомлення українцями сутності свободи та можливості за допомогою цього права протистояти навіть авторитарній владі. Нова влада зобов'язана виконати обов'язок покарання за грубі порушення прав людини попереднім режимом.

З 2004 р. українські політологи все активніше зосереджують свої дослідження на вивченні впливу політичної кризи на діяльність влади, політичні процеси як всередині країни, так і за її межами. Так, О. Запорожець² приділяє велику увагу впливу політичної кризи на репутацію представників органів влади та владних інституцій, стверджує, що на державному рівні діють ті ж самі принципи і стратегії управління кризами, що використовуються організаціями для захисту своєї репутації. Однак державний репутаційний менеджмент у кризових ситуаціях, поряд з корпоративними технологіями, містить елементи публічної дипломатії, пов'язані з інформаційним забезпеченням політичних дій і рішень керівництва країни, з метою впливу на громадську думку як всередині країни, так і за її межами. Особливим механізмом кризового управління виступають також «кольорові революції», що відбуваються за певною схемою й спираються, насамперед, на діяльність неурядових організацій. Інструментарій таких «революцій» включає комунікаційні методи: мирні збори та мітинги, брендинг, засоби інформаційно-психологічного впливу на масову свідомість тощо. У разі успішної реалізації «кольорові революції» завершуються не лише суспільно-політичними перетвореннями всередині країни, а й сприяють підвищенню іміджу держави на міжнародній арені.

Також комунікаційну складову впливу кризи на політичну систему вивчав Я. Варивода³. Вчений виокремив сучасні тенденції в організації міжнародних комунікаційних потоків за кризових умов та практику діяльності у даній сфері держав. Автор висловлює думку, що якщо інформація про внутрішню кризу виходить та розповсюджується поза межами країни, інформаційна «м'яка сила» має істотний пріоритет перед силою традиційною – матеріальною. Тому важливість ефективної комунікації в умовах внутрішньої кризи з зарубіжними ЗМІ важлива для органів державної влади не менше, ніж комунікація з національними журналістами.

Вплив криз на процес трансформування суспільно-політичних систем розглядає А. Черній⁴ й зазначає, що криза має як деструктивний, так і конструктивний виміри. Такий діаметрально протилежний іншим дослідженням погляд на кризу як феномену дав підстави вченій констатувати, що тенденція перманентного загострювання політичної кризи в Україні (особливо під час чергових виборів) разом з тим каталізує процес реформування держави на засадах демократії та ринкових економічних відносин. Це, у свою чергу, позитивно позначається на реалізації стратегічної мети – входження України до цивілізованої спільноти.

Подібний погляд на кризу висловлює Р. Ключник⁵, який розглядає політичну кризу як фактор розвитку політичних інститутів і політичної системи в цілому. Криза може мати не лише негативні, а й позитивні наслідки для розвитку політичної системи й в сучасних умовах може виникати у квазіреальному середовищі з подальшим поширенням на сферу реальної політики.

¹ Антонович, М.М., Бабін, Б.В., Баймуратов, М.О., Білас, І.Г., Березовська, І.А. (2014). *Українська революція гідності, агресія РФ і міжнародне право*. Київ: К.І.С, 1013.

² Запорожець, О.Ю. (2005). *Кризові репутаційні стратегії держав у міжнародних відносинах (на прикладі України та Російської Федерації)*. Автореф. дис. канд. політ. наук. Київ: Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка, 14.

³ Варивода, Я.О. (2004). *Інформаційні стратегії у зовнішній політиці США та Росії за кризових умов*. Автореф. дис. канд. політ. наук. Київ: Ін-т світ. економіки і міжнар. відносин, 9.

⁴ Черній, А.Л. (2004). *Чинник кризовості у трансформуванні суспільно-політичних систем перехідного періоду*. Автореф. дис. канд. політ. наук. Київ: Ін-т світ. економіки і міжнар. відносин, 14.

⁵ Ключник, Р. (2015). *Криза як чинник розвитку політичної системи*. Автореф. дис. канд. політ. наук. Дніпропетровськ: Дніпропетр. нац. ун-т ім. Олеся Гончара.

О. Харченко¹ досліджує кризу на рівні соціальної держави, яка дуже влучно характеризує схему роботи органів державної влади в Україні. За словами автора кризу соціальної держави спричиняє популістська політика політичних партій щодо постійного розширення соціальних програм з метою здобуття підтримки під час виборів. Фінансові резерви використовуються політичними партіями не для попередження кризових явищ у межах антициклічної кейнсіанської політики, а для отримання перемоги на виборах шляхом збільшення видатків та кількості соціальних програм. Висока популярність соціальної держави серед усіх соціальних груп унеможливорює чергування політичних сил які розширюють та які «скорочують» соціальну державу. Постійне розширення та нецільове використання фондів соціального страхування призводить до поширення практики соціального утримання, яка характеризується використанням колективних фондів соціального страхування в індивідуальних цілях, що заперечує принцип розподілу соціальних ризиків.

І. Клим² робить спробу вивести дві категорії чинників, які зумовлюють виникнення політичних криз: безпосередні (відсутність готовності держави до реагування на незвичні ситуації, надмірна впевненість її лідерів у відсутності слабких сторін функціонування інституції або небажання усунути вже відомі із цих недосконалостей); опосередковані (відсутність порозуміння між гілками державної влади, нечесна боротьба політичних партій за владу, наявність соціокультурних суперечностей між регіонами, напруга між новими та старими елементами політичної культури й свідомості населення).

На підставі порівняльного аналізу досвіду подолання політичних криз в Україні, у країнах Заходу та пострадянського простору, Ігор Клим вивів загальну логіку й принципи застосування технологій із запобігання та врегулювання кризових ситуацій, що розкривається завдяки такій системі дій, як: 1) періодичне інформування громадян про діяльність державних структур; 2) залучення громадян до участі в державних програмах; 3) заохочення підтримки громадянами політиків і цих програм; 4) визначення об'єкта чи процесу, який може набути дисфункціональних ознак та увійти в кризу; 5) створення переліку найбільш пріоритетних завдань організації та найбільш імовірних кризових ситуацій у діяльності тої чи іншої структури; 6) створення сукупності питань, відповідей і рішень для кожного можливого кризового явища; 7) розробка стратегії стримування розвитку кризового процесу, а не лише реагування на нього; 8) уникання помилок, типових для кризового управління: нерішучості під час відповідей на питання про кризову ситуацію та її причини, ухиляння від цих питань.

Урядова нестабільність, затяжні конфлікти між парламентськими фракціями та гілками державної влади є одними з основних чинників дестабілізації політичної ситуації в Україні. Зокрема, встановлено, що специфічним саме для України чинником, який здатний загострювати політичну ситуацію в країні та зумовлювати політичну кризу, є проблема партійної дисципліни всередині парламентських фракцій. З одного боку, це може бути пояснено значною роллю в Україні законодавчого органу та розстановки політичних сил у ньому, а з іншого, – наявністю сильних антисистемних політичних партій, базованих на регіональній приналежності з її соціокультурними й етнополітичними відмінностями. У цьому контексті автор доводить, що каталізаторами політичних криз у країні є соціокультурні протиріччя між регіонами, складне економічне становище значної частини українського суспільства, а також прагнення вітчизняних політиків використовувати у своїх вузькогрупових цілях недосконалості та прогалини в нормативно-правовій підсистемі політичної системи, що призводить до зниження рівня легітимності політичного режиму серед населення.

Значна кількість наукових напрацювань зосереджена в напрямку технологій врегулювання політичних криз. Для врегулювання політико-ідеологічних криз найбільш ефективними технологіями є використання адміністративного ресурсу та оперативне розпорядження ресурсами (людськими, фінансовими, владними). О. Рогозян³ запропонував прикладні методи врегулювання кризових ситуацій:

– необхідна команда фахівців з врегулювання кризи, створення якої має вже бути завершено в передкризовий період, щоб криза не стала несподіванкою;

¹ Харченко, О. (2015). *Криза соціальної держави: причини та шляхи подолання*. Автореф. дис. канд. політ. Київ: Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, 15.

² Клим, І.М. (2013). *Політична криза: аналіз і технології врегулювання в сучасній Україні*. Автореф. дис. канд. політ. наук. Львів: Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка, 15.

³ Рогозян, О.В. (2006). *Политический кризис: анализ и технологи урегулирования (на примере Краснодарского края)*. Автореф. дисерт. канд. полит. наук. Краснодар, 9.

– найбільш важливі перші 24 години після настання кризи, протягом яких необхідно: висунути ключову версію події, якої потрібно дотримуватися весь час, виробити стратегію і тактику, поставити цілі і завдання по виходу з кризи, на основі яких і слід приймати рішення, почати залучення громадськості на свій бік, виступивши із заявами в пресі;

– повернути на свій бік авторитетних експертів, політиків та громадських діячів;

– використовуючи можливість, організувати зустріч з громадянами або прес-конференцію з журналістами, на якій відповісти на найбільш болючі питання;

– спробувати перевести кризу в політико-правове русло, і чітко окреслити рамки законності;

– почати переговори з опонентом, поступово знижуючи гостроту кризи.

Важливо враховувати, що відповідна до контекстної ситуації комунікація з боку політичного класу здатна, якщо не врегулювати повністю ситуацію, то принаймні пом'якшити її негативний вплив на політичне життя країни в цілому і зокрема на стан громадської думки¹.

Щоб вчасно зупинити розвиток кризових подій важливо передбачити виникнення кризи, а також розробити заздалегідь план реагування на неї. І. Забеліна стверджує, що політична криза діє на основі теорії стратегічного реформування суспільства та сталого розвитку в аспекті нової цивілізаційної моделі. Основною проблемою для України є не питання про формування політичного процесу в структуру якого не входить політична криза, а питання про визначення комплексної методології діагностування та прогнозування сучасних політичних криз. Це, з одного боку, дасть можливість здійснення переходу сучасної політичної ситуації на більш високий перспективний рівень розвитку, але при цьому, буде забезпечено гармонійність та рівновагу між кризовими явищами та стійкими процесами. Саме в такому випадку, можливий перехід до фази вирішення або врегулювання політичної кризи².

Д. Чемшит³ розглядає модернізаційні кризи, які проявляються в падінні ефективності окремих структурних компонентів політичної системи та наростанні дисфункцій внаслідок чого держава перестає розвиватися. Виникнення таких криз вчена пов'язує з рядом чинників. Зокрема: відсутністю базового консенсусу політичних сил щодо економічної стратегії розвитку держави; відсутністю розвиненого громадянського суспільства; неготовністю суспільства до політичних реформ; відсутністю адекватних правил гри для політичних акторів; соціокультурними розколами в суспільстві; високою поляризацією і фрагментацією соціальної структури; необмеженим впливом фінансово-промислових груп на політичний процес; деструктивною поведінкою політичних еліт; відсутністю національної ідентичності; руйнуванням соціальної інфраструктури, зростанням злочинності; делегітимацією політичної влади; зміною векторів модернізації, згасання і закостеніння політичних і економічних структур тощо.

Проблематиці розв'язання політичної кризи присвячені також праці багатьох російських дослідників, зокрема В. Фельдман⁴ на прикладі кризи виконавчої влади з'ясував що подолання кризи – це процес відновлення здатності і можливостей пануючих суб'єктів управляти діяльністю і контролювати поведінку підвладних суб'єктів за допомогою легітимних засобів в системі виконавчо-розпорядчих органів держави. Іншою складовою даного процесу є відновлення здатності уряду ефективно управляти об'єктами виконавчої влади. Дослідник виявив, що кризи виконавчої влади долаються за допомогою сили або без її застосування. До силових форм подолання кризи виконавчої влади відносяться революції, військові перевороти, придушення опозиції за допомогою військ. Можливі і ненасильницькі форми – зміна змісту політичного курсу, формування коаліційного уряду, дострокові вибори президента, зміна кабінету міністрів та ін. Подолавши кризу виконавчої влади, правлячі кола прагнуть підтримувати стабільність відносин в системі виконавчо-розпорядчих органів держави.

¹ Бальцій, М. (2013). *Формування громадської думки у кризових ситуаціях: роль інформаційного фактору (на прикладі терактів у США та Іспанії)*. Автореф. дис. канд. політ. наук. Чернівці: Чернів. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 5.

² Забеліна, І.О. (2014). *Форми політичних криз та механізми їх врегулювання*. Автореф. дис. канд. політ. наук. Одеса: Нац. ун.-т Одеська юридична академія, 14.

³ Чемшит, Д.О. (2012). *Передумови модернізаційних криз у перехідних політичних системах*. Автореф. дис. канд. політ. наук. Дніпропетровськ: Дніпропетр. нац. ун-т ім. О. Гончара, 17.

⁴ Фельдман, В.Р. (1999). *Кризис исполнительной власти: Философско-политологический анализ*. Автореферат дис. кандидата политических наук. Новосибирск, 15.

О. Петренко¹ розглядає поняття криза, як соціальне явище й стверджує, що вирішення проблеми співвідношення понять «політична криза», «політичний конфлікт», «криза політичного конфлікту» полягає в чіткому їх поясненні й розділенні змісту вказаних категорій, що дозволяє констатувати первинність політичної кризи по відношенню до політичного конфлікту, який є лише результатом ескалації кризи. В свою чергу, за словами дослідниці, політичний конфлікт у своєму розвитку проходить специфічну стадію різкого загострення у відносинах двох сторін, яка може пояснюватися як «криза політичного конфлікту»

А. Корякіна² вивчає фактори виникнення політичних криз пострадянської України та фактори їх розвитку та подолання. Так, загальним для всіх країн пострадянського простору є фактор структурної напруги, пов'язаний головним чином, з економічними труднощами перехідного періоду. Порівняно успішне вирішення найбільш болючих економічних проблем служить значною основою для ліквідації кризових тенденцій в політичній сфері. У той же час, певні успіхи в економіці не можуть зняти всіх кризових тенденцій, тому облік інших факторів також вкрай важливий.

Ще одним загальним для всіх країн пострадянського простору є соціо-культурний фактор. Його специфіка пов'язана з тим, що сам факт існування демократичних цінностей у частини громадян створює основу для політичної активності і мобілізації опозиції. Виборчий процес, при всій його недосконалості і загальній формальності, створює ефект закріплення в суспільній свідомості цінності демократичних процедур і закладає основи для формування оцінок незадоволеності населення, в разі порушення принципів справедливості при проведенні виборів. Розширення електорату з яскраво вираженим раціонально-активістським типом політичної культури збільшує простір політичної опозиції для мобілізації участі в контрдії по відношенню до влади. З іншого боку, велика частка виборців з патріархальним типом політичної культури не створює основ для цього.

Визначальним фактором виникнення політичної кризи в пострадянських країнах, на думку дослідниці, є режимний фактор. Специфіка всіх пострадянських держав пов'язана з перехідною характеристикою їх типу політичного режиму. Тільки країни Прибалтики, тобто Литву, Латвію та Естонію, можна зарахувати до країн консолідованої демократії, де політична криза вирішується в рамках демократичних процедур. Всі інші країни в значній мірі зберігають характеристики гібридних політичних режимів. Режимні характеристики вирішальним чином впливають на специфіку прояву наступних факторів і, в кінцевому рахунку, визначають характер і механізм подолання політичних криз.

В рамках делегованої демократії всі зазначені фактори створюють сприятливий ґрунт для розвитку політичної кризи за сценарієм «кольорової революції» і зміни політичного класу. Навпаки, демократури створюють умови, при яких дані фактори виражені слабо. При цьому, якщо делегована демократія, що пройшла етап зміни політичних еліт і за умови проведення політичної реформи отримує можливість до трансформації у напрямку до консолідованої демократії, то демократура, успішно справляється з політичною кризою за допомогою придушення опозиції, трансформується в протилежному від демократизації напрямку, значно посилюючи після кризи свій режим і переходячи в стадію класичного авторитаризму.

Аналіз публікацій західних дослідників щодо кризи в Україні 2013–2014 рр. демонструє різноманітність підходів і висновків та дає більш глибоке розуміння процесів, що відбуваються в Україні, а також дослідження впливу української кризи на всю систему міжнародних відносин з огляду на виокремлені світові тенденції. Так, згідно з американським політологом Дж. Міршаймером³, шлях до вирішення кризи можна знайти, якщо Захід радикально змінить свій підхід і намагання зробити Україну нейтральною буферною державою між НАТО та Росією.

За даними дослідження Е. Вілсона⁴ поштовхи революції 2013-2014 рр в Україні продовжують ревербувати по всьому світу до сьогодні. Наслідки Євромайдану та спроби Путіна приглушити їх залишаються невизначеними. Дослідник показує, як екстравагантні дії президента Путіна, а також

¹ Петренко, О.В. (2009). *Политический кризис: генезис и эволюция теории*. Дисс. канд. полит. наук. Москва 155.

² Корякіна, А.А. (2007). *Политические кризисы в странах постсоветского пространства: факторы возникновения и развития: на примере современной Украины*. Автореф. дис. канд. полит. наук. Уфа, 17.

³ Michael McFaul; Stephen Sestanovich; John J. Mearsheimer. Faulty Powers. Who Started the Ukraine Crisis? *Foreign Affairs* <www.foreignaffairs.com/articles/eastern-europe-caucasus/2014-10-17/faulty-powers>.

⁴ Wilson, A. (2014). *Ukraine Crisis: What It Means for the West Paperback*. Yale University Press.

його наміри направлені на посилення впливу РФ в усіх частинах Європи залишаються незрозумілими для європейських та американських дипломатичних кіл.

Вітчизняні політологи вважають що у Заході складається враження, що Україна сподівається на допомогу ЄС та США, однак зарубіжні дослідники думають інакше. Грунтовний аналітичний огляд був представлений Г. Соросом «The New Russia, the New Ukraine, and Europe's Future»¹. Автор стверджує, що нова Україна в багатьох розуміннях – протилежна старій державі. Це унікальний експеримент демократії, який підтримується духом волонтерства. Такий настрій вперше проявився на Майдані і живе надалі. Унікальним його робить те, що він виражається не лише в боротьбі, але й в конструктивній роботі. Після Революції Гідності багато активістів Майдану покинули свою основну роботу, щоб працювати на благо держави, створювати громадські організації, допомагати внутрішнім переселенцям, працювати радниками в міністерстві та в органах місцевого самоврядування. На кону майбутнє не лише України, але і Європейського Союзу. Автор вважає, що об'єднання сил ЄС з Україною повинно було змусити Росію зменшити свою агресію. Коли Україна отримає належну фінансову, дипломатичну та військову підтримку, відповідальність за зростаючі економічні проблеми РФ цілком ляжуть на президента Путіна, і в такому разі російське суспільство послідує прикладу України.

Дослідження Є. Румера, А. Вайса, У. Спека, Л. Хатіб, Дж. Пековича² демонструють, як російська анексія Криму та подальше вторгнення у Східну Україну впливають на зміну геополітичної карти Європи і розладнюють співпрацю між Москвою та Заходом, що неодмінно відображається на економічних показниках усіх сторін конфлікту.

Таким чином, дослідженню проблеми кризи в сучасній Україні присвячена велика кількість наукових робіт, не лише вітчизняних та російських, але і західних дослідників. Питання врегулювання конфлікту на Сході України знаходить відображення в глобальному медіа-просторі.

Аналізуючи політичну ситуацію та теоретичні вітчизняні та зарубіжні дослідження сучасної політичної кризи в Україні варто відзначити, що подальше її вивчення та пошуки шляхів розв'язання є важливою складовою демократичного розвитку українського суспільства. Систематизація вітчизняних досліджень політичної кризи показує, що наукові праці розвиваються з розвитком кризової ситуації в політичній системі нашої держави. Саме тому необхідне додаткове дослідження таких найважливіших аспектів теми, як виявлення закономірностей і особливостей політичної кризи, аналіз прикладних методик і технологій її врегулювання та розробка моделі реагування органів державної влади на кризові обставини.

Завдання виходу з кризи вимагають від учасників соціально-політичних відносин ефективної та злагодженої взаємодії, забезпечення дієвого соціального діалогу між владою та громадянами. Питання розробки ефективної моделі реагування представників органів державної влади на кризові обставини набуває особливої актуальності серед експертної та наукової спільноти. Перспективу подальших досліджень у цьому напрямі вбачаємо у більш детальному вивченні сутності політичної кризи, шляхів її уникнення та подолання.

References:

1. Mykhalchenko, N. (2013). *Ukrainskaya rehyonalnaya tsyvilizatsyya: proshloe, nastoyashchee, budushchee* [Ukrainian regional civilization: past, present, future]. Monohrafiya. Kyiv: YPyЭNY imeni Y.F. Kurasa NAN Ukrainy, 340. [in Russian].
2. Zakharov, E. (2011). 20 let blahikh namereniy. Obzor razvitiya prav cheloveka v Ukraine [20 years of good intentions. The review of the development of human rights in Ukraine]. Kyiv: *Zerkalo nedeli*, no. 29. [in Russian].
3. Kompleksna otsinka bidnosti v Ukrayini ta rehionakh. *Instytut demohrafiyi ta sotsialnykh doslidzhen NANU*. [Comprehensive assessment of poverty in Ukraine and regions. The Institute of Demography and Social Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine] <www.idss.org.ua/arhiv/Bidnist_2013.doc>. [in Ukrainian].
4. Ekonomist: VVP Ukrayiny u 2016 rotsi ne vyris na 2,2, a skorotyvsya na 4,2%. *Patrioty Ukrayiny*. [Economist: Ukraine's GDP in 2016 did not increase by 2.2, but decreased by 4.2%. Patriots of Ukraine]. <<http://patrioty.org.ua/blogs/ekonomist-vvp-ukrainy-u-2016-rotsi-ne-vyris-na-22-a-skorotyvsya-na-42-157430.html>> [in Ukrainian].
5. Darnopykh, H. Yu. (2013). Istorychni peredumovy kryzy suspilnoyi doviry do derzhavy yak haranta zakhystu prav hromadyan [Historical prerequisites for a crisis of public trust to the state as a guarantor of the protection

¹ Soros, G. The new Russia, the new Ukraine, and Europe's future. *ECFR*.

<http://www.ecfr.eu/article/commentary_the_new_russia_the_new_ukraine_and_europes_future417>.

² Eugene Rumer, Andrew S. Weiss, Ulrich Speck, Lina Khatib, George Perkovich, Douglas H. Paal What Are the Global Implications of the Ukraine Crisis? *Carnegie Endowment for International Peace*.

<<http://carnegieendowment.org/2014/03/27/what-are-global-implications-of-ukraine-crisis>>

- of the rights of citizens]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Yurydychna akademiya Ukrayiny imeni Yaroslava Mudroho»* [The Bulletin of the National University "Law Academy of Ukraine named after Yaroslav the Wise"], no. 3 (14), 90-98 [in Ukrainian].
6. Poyarkova, T.K. (2015). *Kryzovyy syndrom modernizatsiyi nezalezhnoyi Ukrayiny: prychny vynyknennya ta zasoby podolannya* [Crisis syndrome of the modernization of independent Ukraine: causes of occurrence and means of overcoming]. Monohrafiya. [Monograph]. Sumy: Universytetska knyha, 351. [in Ukrainian].
 7. Poyarkova, T. (2015). *Systemni kryzovi yavyscha v umovakh politychnoyi modernizatsiyi: istoryko-politolohichnyy analiz* [Systemic crisis phenomena in the context of political modernization: historical and political analysis]. Avtoref. dys. d-ra polit. nauk. [thesis for PhD degree in Political Sciences] Kyiv: Nats. ped. un-t im. M. P. Drahomanova, 32. [in Ukrainian].
 8. Valevskyy, O.L., Ishmuratov, A.T. (1997). *Politychnyy konflikt u suchasniy Ukrayini: kulturni vymiry, struktura, pryntsyipy analizu* [Political conflict in modern Ukraine: cultural dimensions, structure, principles of analysis]. Monohrafiya [Monograph]. Kyiv: NISD, 110. [in Ukrainian].
 9. Biletska, Yu.V. (2015). *Politychni konflikty: sutnist' ta sposoby vyrishennya (spetsyfika proyavu v politychnomu protsesi suchasnoyi Ukrayiny)* [Political conflicts: the essence and ways of solving (specificity of manifestation in the political process of modern Ukraine)]. Avtoref. dys. kand. polit. nauk [thesis for PhD in Political Science]. Odesa: Nats. un.-t "Odeska yurydychna akademiya". 18. [in Ukrainian].
 10. Opozytsiya uklala uhodu z Yanukovychem [Opposition has entered into an agreement with Yanukovich.]. *Deutsche Welle*. <<http://www.dw.com/uk/%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D0%B7%D0%B8%D1%86%D1%96%D1%8F-%D1%83%D0%BA%D0%BB%D0%B0%D0%BB%D0%B0-%D1%83%D0%B3%D0%BE%D0%B4%D1%83-%D0%B7-%D1%8F%D0%BD%D1%83%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87%D0%B5%D0%BC/a-17449550>> [in Ukrainian].
 11. Zhekalo, H.I. (2016). *Polityko-instytutsiyni mekhanizmy rehulyuvannya politychnykh konfliktiv v Ukrayini* [Political and institutional mechanisms for the regulation of political conflicts in Ukraine]. Avtoref. dys. kand. polit. Nauk. [thesis for PhD in Political Science]. Lviv: nats. un-t im. Ivana Franka. [in Ukrainian].
 12. Antonovych, M.M., Babin, B.V., Baymuratov, M.O., Bilas, I.H., Berezovska, I.A. (2014). *Ukrayinska revolyutsiya hidnosti, ahresiya RF i mizhnarodne pravo* [Ukrainian Dignity Revolution, RF aggression and international law]. Monohrafiya. Kyiv: K.I.S., 1013. [in Ukrainian].
 13. Zaporozhets, O.Yu. (2005). *Kryzovi reputatsiyni stratehiyi derzhav u mizhnarodnykh vidnosynakh (na prykladi Ukrayiny ta Rosiyskoyi Federatsiyi)* [Crisis reputational strategies of states in international relations (on the example of Ukraine and the Russian Federation)]. Avtoref. dys. kand. polit. nauk. [thesis for PhD in Political science]. Kyiv: Kyivskyy natsionalnyy un-t im. Tarasa Shevchenka. [in Ukrainian].
 14. Varyvoda, Ya.O. (2004). *Informatsiyni stratehiyi u zovnishniy politytsi SShA ta Rosiyi za kryzovykh umov* [Information Strategies in US and Russian Foreign Policy in Crisis Conditions]. Avtoref. dys. kand. polit. nauk. [thesis for PhD in Political Science]. Kyiv: In-t svit. ekonomiky i mizhnar. vidnosyn. [in Ukrainian].
 15. Cherniy, A.L. (2004). *Chynnyk kryzovosti u transformuvanni suspilno-politychnykh system perekhidnoho periodu* [Crisis factor in the transformation of socio-political systems of transition]. Avtoref. dys. kand. polit. Nauk [thesis for PhD in Political Science]. Kyiv: In-t svit. ekonomiky i mizhnar. vidnosyn. [in Ukrainian].
 16. Klyuchnyk, R. (2015). *Kryza yak chynnyk rozvytku politychnoyi systemy* [The crisis as a factor in the development of the political system]. Avtoref. dys. kand. polit. [thesis for PhD in Political Science] Dnipropetrovsk: Dnipropetr. nats. un-t im. Olesya Honchara. [in Ukrainian].
 17. Kharchenko, O. (2015). *Kryza sotsialnoyi derzhavy: prychny ta shlyakhy podolannya* [The crisis of a social state: the causes and ways of overcoming]. Avtoref. dys. kand. polit. [thesis for PhD in Political Sciences]. Kyiv: Kyiv. nats. un-t im. Tarasa Shevchenka. [in Ukrainian].
 18. Klym, I.M. (2013). *Politychna kryza: analiz i tekhnolohiyi vrehulyuvannya v suchasniy Ukrayini* [Political crisis: analysis and technology of regulation in modern Ukraine]. Avtoref. dys. kand. polit. nauk. [thesis for PhD in Political Science]. Lviv: L'viv. nats. un-t im. Ivana Franka. [in Ukrainian].
 19. Rohozyan, O.V. (2006). *Polytycheskyy kryzys: analiz y tekhnolohy urehulyrovannya (na prymeri Krasnodarskoho kraya)* [Political crisis: analysis and technology of the settlement (on the example of the Krasnodar Territory)]. Avtoref. dysert. kand. polyt. nauk [thesis for PhD in Political Science] Krasnodar, 11. [in Russian].
 20. Baltsiy, M. (2013). *Formuvannya hromadskoyi dumky u kryzovykh sytuatsiyakh: rol' informatsiynoho faktoru (na prykladi teraktiv u SShA ta Ispaniyi)* [Formation of public opinion in crisis situations: the role of the information factor (on the example of terrorist attacks in the USA and Spain)]. Avtoref. dys. kand. polit. nauk [thesis for PhD in Political Sciences]. Chernivtsi: Cherniv. nats. un-t im. Yu. Fedkovycha. [in Ukrainian].
 21. Zabyelina, I.O. (2014). *Formy politychnykh kryz ta mekhanizmy yikh vrehulyuvannya* [Forms of political crises and mechanisms for their settlement]. Avtoref. dys. kand. polit. nauk [thesis for PhD in Political Science]. Odesa: Nats. un.-t Odeska yurydychna akademiya. [in Ukrainian].
 22. Chemshyt, D.O. (2012). *Peredumovy modernizatsiynykh kryz u perekhidnykh politychnykh systemakh* [Prerequisites for modernization crises in transitional political systems]. Avtoref. dys. kand. polit. nauk. [thesis for PhD in Political Science]. Dnipropetrovsk: Dnipropetr. nats. un-t im. O. Honchara. [in Ukrainian].

23. Fel'dman, V.R. (1999). *Kryzys yspolnytel'noy vlasty: Fylosofsko-polytolohycheskyy analiz* [The crisis of executive power: Philosophical and political analysis]. Avtoreferat dys. kandydata polytycheskykh nauk [thesis for PhD in Political Science]. Novosybyrsk, 15. [in Russian].
24. Petrenko, O.V. (2009). *Polytycheskyy kryzys: henezys y evolyutsyya teoryy* [Political crisis: the genesis and evolution of the theory]. Dyss. kand. polyt. nauk. [thesis for PhD in Political Science]. Moscow. [in Russian].
25. Koryakyna, A.A. (2007). *Politicheskie krizisy v stranakh postsovetskoho prostranstva: faktory vozniknoveniya i razvitiya: na primere sovremennoy Ukrainy* [Political crises in the countries of the post-Soviet space: the factors of origin and development: the example of modern Ukraine]. Avtoref. dys. kand. polyt. nauk [thesis for PhD in Political Science]. Ufa, 18. [in Russian].
26. Michael McFaul; Stephen Sestanovich; John J. Mearsheimer. Faulty Powers. Who Started the Ukraine Crisis? *Foreign Affairs*. <www.foreignaffairs.com/articles/eastern-europe-caucasus/2014-10-17/faulty-powers>
27. Andrew Wilson (2014). *Ukraine Crisis: What It Means for the West Paperback*. Yale University Press.
28. George Soros. The new Russia, the new Ukraine, and Europe's future. *ECFR*. <http://www.ecfr.eu/article/commentary_the_new_russia_the_new_ukraine_and_europes_future417> (03 February, 2015)
29. Eugene Rumer, Andrew S. Weiss, Ulrich Speck, Lina Khatib, George Perkovich, Douglas H. Paal What Are the Global
30. Implications of the Ukraine Crisis? *Carnegie Endowment for International Peace*. <<http://carnegieendowment.org/2014/03/27/what-are-global-implications-of-ukraine-crisis>>